

Марија Вуксан
(Универзитет у Новом Саду, Филозофски
факултет,
Одсек за српски језик и књижевност)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'371.3
DOI 10.19090/prj.2022.53.153-174
Примљен: 22. 8. 2022.
Прихваћен: 28. 9. 2022.

ВЕЗАНИ ПРИДЕВСКИ СПОЈЕВИ С ПРИДЕВОМ *МИРАН*: РЕФЛЕКСИЈА НА КОЛОКАЦИЈСКИ ПОРТРЕТ*

САЖЕТАК

Предмет истраживања рада јесте анализа везаних придевских спојева с придевом *миран*, утврђивање односа међу лексемама у придевском споју и њихова рефлексивна на колокацијски портрет придева *миран*. Анализирани су примери из електронског *Корпуса савременог српског језика*. Наведени су минимални контексти у којима се појављује придев *миран* с везаним придевским спојевима и конструкцијама с предлозима. Примери су потом класификовани према семантици фреквентног придева уз придев *миран* како би се утврдила значења добијена у везаној употреби придева, која допуњују или наглашавају семантику придева *миран*. На основу сагледане колокабилности придева, извршена је класификација примера према семантици детерминисаног појма. Циљ истраживања јесте да се утврди у којем проценту анализирани везани придевски спојеви с придевом *миран* детерминишу именице из различитих семантичких група, која значења имају у различитим колокацијама и како се она одражавају на колокацијски портрет придева *миран*. На крају рада ће се формирати пример речничког чланка, узимајући у обзир све параметре.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: колокација, колокабилност, колокациони опсег, придев, везани придевски спој, колигација.

* Овај прилог представља донекле измењену верзију мастерског рада, одбрањеног на Филозофском факултету у Новом Саду. Хвала мојим професорима с Одсека за српски језик и лингвистику на пренесеном знању и љубазности. Посебно се захваљујем свом ментору, проф. др Јасмини Дражић, на сугестијама и доступности за сва моја питања.

1. Увод

Некада се придеви употребљавају у групама од по два или више придева како би се узело у обзир више особина при описивању неког својства. Јављају се у напоредним саставним бинарним конструкцијама, а повезују се асиндетски – најчешће употребом зареза или везницима *и*, *или*. Ове конструкције служе да би се нагласила квалификација неког појма, посебно у случајевима када се одређене особине јављају заједно и очекивано, па се за такве придеве у везаном споју може рећи да остварују однос апсолутне синонимије. Међутим, није подразумевано постојање само овог односа у структури везаних придевских спојева. Придеви се често везују са својим блискозначницама, тј. релативним синонимима и у међусобном утицају реализују јединствено значење целе конструкције. Рајна Драгићевић је приказала неколико продуктивних група везаних придева и њена интерпретација послужила је као узор за анализу придева *миран* у овом раду.¹

Чланови везаног придевског споја семантички се прожимају и неутралишу међусобне значењске разлике. Употребљени изван контекста, придеви се не понашају као апсолутни синоними. Контекст врши утицај на значење колоката, а поготово на значење оних лексема које су мање фреквентне, што се потврђује и њиховим описима у речницима где се значења изводе на основу колокација у којима се употребљавају. Придев који најбоље описује одређени појам први се наводи у низу и функционише као носилац значења колокације. Остали придеви му се прилагођавају обликујући његово значење. Да би се лексеме могле заједно употребити у лексичком споју, морају имати обележје семантичке компатибилности.²

¹ Употребом везаних придевских спојева може се: а) нагласити физичка или духовна особина појма (*чил и здрав*, *чил и безбрижан*); б) означити пожељна или непожељна особина (*ћпросї: чиста и ћпросїа душа*); в) исказати каузалност (*ћломазан и ћпраїав*); г) десемантизовати један од чланова споја (*васїїїани и добри*); д) нагласити експресивност једног од чланова споја (*їїойао и срдгачан*); њ) остварити синонимичан однос на нивоу секундарних значења (*їїразан и мрїїав*); е) представити редован, очекиван колокацијски спој (*буцмасїї и румен*) (Драгићевић 2001: 245–249).

² Тај критеријум за заједничку лексичку употребу Круз назива *синїїаїмаїїски афинїїїейї*, наводећи да „значење једне речи можемо замислити као шему афинитета и неафинитета према свим другим речима у језику с којима је она

Последица настанка придевског споја јесте семантичко приближавање његових чланова, чак и толико да их говорници користе као синониме иако то, заправо, нису. Због тога, при утврђивању језичких правила, поред теоријских знања, требало би узети у обзир и језички осећај говорника.

Истражујући придеве са значењем људских особина, Рајна Драгићевић (2001: 70) сврстала је придев *миран* у изведени придев са значењем људске особине. Класификовала га је у групу деноминалног придева, изведеног формантом -(а)н. У том случају, значење изведеног придева зависи од значења мотивне речи. Мотивна именица *мир* означава осећање. Приликом деривације, будући да формант -(а)н не поседује конкретно значење, већ служи за обликовање придева, цео семантички садржај мотивне речи улази у састав њеног деривата. Стога, опште значење придева *миран* гласи ‘који је пун онога, који поседује оно што значи мотивна именица’. *Миран* је онај који осећа мир, код кога се испољава осећање мира, који је такав у односу према другима, те је због честог испољавања тог осећања оно прерасло у особину.

Како би се утврдила значења којима се допуњује или наглашава семантика придева *миран*, потребно је прегледати стање ове лексеме у речницима. Придев је посматран у Матичином *Речнику српскога језика* (РСЈ), *Речнику синонима* Павла Ћосића (РС) и *Малом српском фразеолошком речнику* Ђорђа Оташевића (МСФР). Следе прикази лексеме *миран* обрађене у поменути речницима:

Табела 1: Дефиниција придева *миран* у *Речнику српскога језика*

-
1. а. ‘који се држи по страни од изгрета, свађа, туча, нерета и сл, мирољубив, повучен’: ~ и *пошћен грађанин*. б. ‘кротак, питом’: ~ као *јајње*. в. ‘смирен, благ, пријатан (о нарави, ћуди)’.
2. а. ‘испуњен, прожет миром, спокојем (о душевном стању)’; ‘који испољава, показује такво душевно стање (о изразу лица, погледу и др)’. б. ‘који живи у миру, неузнемираван, неометан; спокојан, тих (о човеку, насељу и др)’. в. ‘који протиче
-

у стању да контрастира значењске односе у граматичким контекстима”. Синтагматски афинитет и синтагматски неафинитет исказан је у супротстављеном односу између примера *Пас је лајао* и **Лавови цвркућу* (Хлебцец 2008а: 66, према Дражић 2014: 40).

без узбуђења и узнемиравања, безбрижан’: *мирни дани*, ~ *сан*. г. ‘који је без рата, ратних сукоба’: у *мирно време*. д. ‘који је ван домаћаја удара, напада; безбедан, заклоњен, скровит’: ~ *кућак*, ~ *место*.

3. ‘који се изводи без крвопролића, насиља и сл’: *мирне њромене*, ~ *револуција*.

4. а. ‘који мирује, тих, нечујан; непомичан, непокретан’: *мирна деца*; *осијати* ~. б. ‘који је без таласа, неузбуркан, неусталасан (о мору)’.

5. ‘који се једва уочава или испољава, пригушен, суздржан’: ~ *бол*, ~ *џрејња*, ~ *сјраси*.

6. ‘складан, правилан, хармоничан’: *мирне лејоје*, *мирних линија*, *мирних црџа лица*.

Табела 2: Придев *миран* у *Речнику синонима*

-
1. смирен, безбрижан, спокојан, лежеран, без бриге, комотан, опуштен, *фам.* кул *жарі*. *нейром.* *уј*. срећан, равнодушан.
 2. непомичан, непокретан, неприметан, тих, нечујан.
 3. безбедан.
 4. мирољубив.
 5. суздржан.
-

У РСЈ се наводи укупно шест значења за лексему *миран*, с полазним, примарним значењем, иза којег следе секундарна значења ове лексеме. У оквиру неких значења присутна су и подзначења. Уочено је да се за дефинисање придева *миран* употребљавају лексеме које су му семантички блиске или исте, од којих је већина забележена у *Речнику синонима*, као синоними овог придева. Како се значења неких лексема изводе на основу колокацијских или фразеолошких веза у којима се појављују, потребно је потражити њихова одређења и у фразеолошком речнику. У овом речнику пронађено је осам фразеологизама који садрже придев *миран*. На основу поређења са дефиницијом придева *миран* у РСЈ, може се истаћи да се једно од секундарних значења придева, у РСЈ истакнуто као 2. г, поклапа са значењем фразеологизма *мирно доба*.

Табела 3: Придев *миран* у *Малом српском фразеолошком речнику*

-
1. *гаровајџи мирноја анђела*, *унейџи мир*.
 2. *и (ја) мирна Бачка*, *и све је у регу*, *све ће бијџи у регу*.
 3. *миран (јџих) као бубица*, *сасвим миран*.
 4. *миран као јаре* *прон.* *несџашан*, *живахан*.
 5. *мирна (јџиха) вода*, *мирна особа*.
-

6. *мирне душе, сїокојно, мирно, без їриже савесїи, без усїезања; лако.*

7. *мирно доба, раздобље без раїа.*

8. *савесїи ми (му, јој...) је чистїа (мирна) уверен сам (је...) да нишїа лоше, їоїрешно нисам урадио (урадила).*

2. Анализа корпуса

Након ексцерпције грађе из СрпКорп³ која садржи придев *миран*, приступа се анализи грађе. Из корпуса је издвојено укупно 522 примера који садрже лексему *миран*, а за анализу је узето 326 примера, релевантних за тему овог рада. Посматрана је лексема *миран* у везаном придевском споју и у предлошко-падежној конструкцији. Као упит, навођени су облици позитива, компаратива и суперлатива придева *миран*, у свим падежима мушког, женског и средњег рода једнине и множине. За утврђивање значења лексема коришћени су РСЈ и РС.

Пошто ће се анализа спроводити по узору на приказ продуктивних група везаних придева, који је предложила Рајна Драгићевић,⁴ очекује се да ће:

1. везани придевски спојеви с придевом *миран* бити употребљени ради наглашавања пожељних или непожељних физичких и духовних особина;
2. висока фреквентност одређеног придева уз придев *миран* указати на снажну семантичку везу између њих;
3. везе међу придевима бити неочекиване или пак редовне – очекиване;
4. придеви у споју бити употребљени ради исказивања каузалности;
5. бити примера у којима је придев *миран* употребљен у низу с придевима супротног значења.

³ Грађа за истраживање црпена је из дигитализованог *Корпуса савременої српскої језика на Математичком факултету Универзитета у Београду* (СрпКорп). У њему су забележени текстови различитих функционалних стилова, настали након педесетих година прошлог века.

⁴ У својој књизи, у којој је описала придеве са значењем људских особина, Рајна Драгићевић навела је неколико продуктивних група везаних придева, које су већ поменуте у раду.

Прво су анализирани везани придевски спојеви с придевом *миран* уз именице које имају обележје [живо +/-]. Затим је придев посматран у предлошко-падежној конструкцији. На крају је сагледан у везаном споју с придевима који утичу на ширење његове семантике.

2.1. Везани придевски спојеви с придевом *миран* уз именице [живо +]

2.1.1. Примарно значење придева *миран*

Придев *миран*, употребљен у везаном придевском споју, гради однос с другим придевима који својим значењем не мењају његово примарно значење, истакнуто у РСЈ као 1. (а, б, в). Значење конструкције је подређено значењу придева *миран*, а наведени придеви се значењски прилагођавају поменутом придеву или се понашају као његови синоними. Придевски спојеви с придевом *миран* у примарном значењу детерминишу именице из семантичких класа *људско биће* и *животиња*. Овакви придевски спојеви могли би се разврстати у две групе. У једној групи би се налазили спојеви који одражавају значењску надређеност придева *миран* у односу на значење придева с којим се налази у везаном споју, док би друга група означавала равноправан семантички однос два или више придева у низу, тј. њихов синонимичан однос. У наставку ће бити приказана подела поменутих придевских спојева, у оквиру које ће се нагласити значења придева, илустрована примерима.

Прва група – везани придевски спојеви с придевом *миран* реализованом у примарном значењу, које тумачи значење другог придева, реализованог у секундарном значењу. Придевом са секундарним значењем постиже се експресивност придева *миран*. Налазећи се у везаном придевском споју, придев *миран* може наступити као доминантни придев конструкције. Он тада утиче на значење другог придева тако што му модификује одређене семантичке компоненте, услед чега придев добија нови семантички израз. Дати су лексикографски описи придева *миран* и набројани су придеви који се могу наћи у низу с придевом *миран* реализованом у варијантама примарног значења:

- придев *миран* = 1. а. ‘који се држи по страни од изгрета, свађа, туча, нерета и сл, мирољубив, повучен’ + придеви: *ваљан/чесићий* ≈ ‘моралан, поштен’ (*мирни и ваљани људи, мирни и чесићийи официри*), *ћућљив* ≈ ‘који се држи по страни, повучен’ (*мирнан*

и *ћуїљив човек*), *добронамеран* ≈ ‘мирољубив, повучен’ (*мирни и добронамерни људи*), *реалан* ≈ ‘који је објективан’ (*миран и реалан Пашић*), *ненаоружан* ≈ ‘мирољубив, који не жели да напада’ (*мирни и ненаоружани Турци*), *неїредузетїан* ≈ ‘пасиван, повучен, лењ’ (*мирне и неїредузетїне особе*).

- придев *миран* = 1. в. ‘смирен, благ, пријатан (о нарави, ћуди)’ + придеви: *одмерен* ≈ ‘трезвен, уравнотежен, сталожен’ (*миран и одмерен човек*), *фин и шїх* ≈ ‘смирен, благ, пријатан’ (*миран, фин и шїх човек*), *добар* ≈ ‘који је благе нарави’ (*миран и добар човек*), *шїоїао* ≈ ‘који је пун топлине, смирен, благ’ (*миран и шїоїао свеї*), *сабран/їрибран/їрїсебан* ≈ ‘сталожен, смирен’ (*миран и сабран везир, најмирнији и најїрибранији їої Никола, миран и їрїсебан Мула Ибрахим*), *блаї* ≈ ‘који је смирен, који није сувише строг’ (*мирнији и блажи надзорници*).

У другу групу сврстани су везани придевски спојевии с придевом *миран* и његовим синонимом. Овим придевима се упућује на физичку или духовну особину појма који се детерминише.

- придев *миран* = 1. а. ‘који се држи по страни од изгрета, свађа, туча, нереда и сл, мирољубив, повучен’ + придеви: *незаинїтересован* (*миран и незаинїтересован їас/човек*), *неїрїсїрасан* (*мирни и неїрїсїрасни їосмаїрач*), *неуїралан* (*миран и неуїралан Лука Хрїсїифоровић*), *шїх и їовучен* (*шїхе, мирне и їовучене особе, миран и їовучен дечко*).
- придев *миран* = 1. б. ‘кротак, питом’ + придеви *їїшїом* (*мирно и їїшїомо деїе*), *їрїељив* (*мирне и їрїељиве живоїиње*), *блаїородан* (*мирни и блаїородни људи*).
- придев *миран* = 1. в. ‘смирен, благ, пријатан (о нарави, ћуди)’ + придеви: *умїљаї* (*миран и умїљаї їас*), *блаї* (*мирна и блаїа Леги Мурасаки*), *доброћудан* и *сїаложен* (*сїаложен, доброћудан и миран човек*), *сїрїљив* (*мирније и сїрїљивије мачке*), *љубазан* (*мирне и љубазне комшије*),

нежан (миран и нежан научник), *уїлађен* (мирне и уїлађене особе).

Приказани лексикографски описи указују на постојање појмова који се одликују позитивним и пожељним духовним или физичким особинама. Само у једном примеру примећено је да се везаним придевским спојем исказује негативна људска особина: *миран и нейредузеїан* ≈ ‘пасиван, повучен, лењ’.

2.1.2. Секундарна значења придева *миран*

Према дефиницији у РСЈ, значење придева *миран* обележено као 2. (а, б, в, г, д) може бити тежишно значење везаног придевског споја. Такође, контекст доводи до модификовања значења појединачних лексема, па се може добити ново значење конструкције настало семантичким међуделовањем чланова везаног споја. На основу тога, везани придевски спојеви биће подељени у две групе.

У прву групу биће распоређени везани придевски спојеви с придевом *миран* и његовим синонимом. Секундарно значење придева *миран* секундарно је по пореклу, али је доминантно у структури везаног придевског споја. Због тога се наредни придеви прилагођавају придеву *миран*, обликујући своју семантику и постајући његови синоними.

- придев *миран* = 2. а. ‘испуњен, прожет миром, спокојем (о душевном стању); који испољава, показује такво душевно стање (о изразу лица, погледу и др)’ + придеви: *равнодушан* (*миран и равнодушан Кирилов*), *сїокојан* (*миран и сїокојан човек*), *сїрїљив* и *замишљен / оїушїен* (*сїрїљиви, мирни и замишљени људи, сїрїљив, миран и оїушїен човек*), *сиїуран* (*мирнија и сиїурнија удовица*).
- придев *миран* = 2. б. ‘који живи у миру, неузнемираван, неометан; спокојан, тих (о човеку, насељу и др)’ + придев *їих* ≈ ‘који живи мирним животом’ (*мирни и їихи сїановник*).
- придев *миран* = 2. в. ‘који протиче без узбуђења и узнемиравања, безбрижан’ + придев *равнодушан* (*миран и равнодушан човек*).
- придев *миран* = 2. д. ‘који је ван домашаја удара, напада; безбедан, заклоњен, скровит’ + придеви: *сиїуран* (*миран и сиїуран човек*), *скривен* (*мирни и скривени људи*).

Другу групу чине везани придевски спојеви у ком су оба придева употребљена у секундарном значењу. Они постају синоними на нивоу секундарног значења, док на нивоу примарног значења не могу да успоставе такав однос.

- придев *миран* = 2. а. ‘испуњен, прожет миром, спокојем (о душевном стању); који испољава, показује такво душевно стање (о изразу лица, погледу и др)’ + придеви: *ведар/расположен* ≈ ‘који је доброг расположења’ (*миран и ведар човек, миран и расположен Каро*), *уравношежен* ≈ ‘душевно миран’ (*миран и уравношежен Јосифин*), *срећан и заљубљен* ≈ ‘који је испуњен осећањима среће и задовољства’ (*срећна, мирна и заљубљена Марија*).
- придев *миран* = 2. б. ‘који живи у миру, узнемиран, неометан; спокојан, тих (о човеку, насељу и др)’ + придеви: *дружељубив* ≈ ‘који воли друштво и радо се дружи’ (*мирни и дружељубиви људи*), *јородичан* ≈ ‘који проводи миран и породични живот’ (*миран и јородичан човек*).
- придев *миран* = 2. в. ‘који протиче без узбуђења и узнемиравања, безбрижан’ + придев *хладан/хладнокрван* ≈ ‘који се не узбуђује, не узнемирава’ (*миран и хладан Јосифин Дарси, миран и хладнокрван Јосифин Борис*).

Придеви: *нечујан, љрав, ушћољен, нем, самозадовољан, љаралишућ, нејомичан, нејокрећан, ћућљив, ших*, који су забележени у везаном придевском споју с придевом *миран*, понашају се као његови синоними у значењу: 4. а. ‘који мирује, тих, нечујан; непомичан, непокретан’. Неки од њих су наведени приликом описа овог појма у речнику, што указује на директну везу семантичких утицаја лексема у споју. Примери придевских спојева: *мирна и нечујна болесница, миран, љрав и ушћољен човек, миран и нем човек, мирна, самозадовољна и љаралишућа жена, миран и нејомичан ухайшеник, миран и нејокрећан Хаџи-Омер, миран и ћућљив Корчаин, мирнија и шихша Даша*.

2.2. Везани придевски спојевеи с придевом *миран* уз именице [живо –]

2.1.1. Примарно значење придева *миран*

При детерминисању појмова који припадају категорији [живо –], придев *миран* се у примарном значењу (у РСЈ под бројем 1. в. ‘смирен, благ, пријатан’) везује с придевима: *крейак* (*мирна и крейка ћуг*), *уљудан* (*мирни и уљудни ѿлас*), *блаі* (*мирни и блаіи израз*), *конценірисан* (*миран и конценірисан ѿоілед*) и *сїрїљив* (*мирна и сїрїљива иіра*), успостављајући с њима синонимичан однос.

Придеви *їрибран* и *їших*, употребљени у везаном придевском споју с придевом *миран*, послужили су појачавању експресивности придева *миран*, чије је значење приликом њиховог међуделовања преовладало. У овом случају, значење придева *миран*, као доминантно, тумачи значење другог придева у везаним придевским спојевима: *мирно и їрибрано сїање свесїи* (*миран и їрибран* ≈ ‘који је сталожен, смирен’), *мирно и їихо срце* (*миран и їих* ≈ ‘који одаје мирноћу’).

Ови придеви описују именице које значе особине, као што су *ћуг* и *сїање свесїи*. Осећања и особине доживљавамо као неодвојиве делове човекове личности, те се кроз њихове описе могу наслутити духовне људске особине. Детерминисане именице *ѿлас*, *израз*, *ѿоілед* и *срце* означавају делове тела или њихове манифестације. Као манифестацију говорног апарата имамо *ѿлас*, описан као *миран и уљудан*. Овом квалификацијом означена је тренутна човекова особина, присутна у одређеном периоду у којем је манифестација запажена. Овај поступак запажен је и у описима *израза* и *ѿоіледа*, где се посредством квалификације одређених делова тела откривају човекове тренутне или субјективне духовне особине. У последњем примеру, на основу описа *срца* као *мирноі и їихоі*, може се претпоставити да се особа идентификована кроз такав опис одликује објективнијом и трајнијом духовном особином. Придевски спој *миран и сїрїљив* стоји уз именицу *иіра*, која означава неку активност, на основу чијег описа се препознаје физичка особина лица које ту активност спроводи. Овде је запажен процес, познат као *їерсїекїивизација*, који подразумева да, уколико променимо угао посматрања, преко описа именица које су у вези са различитим аспектима човековог постојања препознамо неке његове особине, духовне или физичке.

2.2.2 Секундарна значења придева *миран*

Придев *миран*, употребљен у секундарном значењу (у РСЈ наведено као друго) ради означавања својства неког ентитета с обележјем [живо –], присутан је у следећим везаним придевским спојевима:

Везани придевски спојеви с придевом *миран* и његовим синонимима, у значењу ‘испуњен, прожет миром, спокојем; који испољава, показује такво душевно стање’: *миран и равнодушан изілед/ушисак, мирне и сјокојне очи, миран и нирваничан кадар, миран и блажен сан.*

Везани придевски спојеви који детерминишу именице које означавају неку територију или годишње доба. Придеви су обједињени значењем придева *миран*, обележеног као 2.б. у РСЈ: *мирни и флѣмајични ірад, ојушјајуће, мирно и лејо месјо, мирнија и сјабилнија јесен, сјабилан и миран рејон, снен, миран и ших сеоски крајолик.*

Придев *миран*, употребљен у подзначању 2. в, гради везане спојеве с највећим бројем придева који се понашају као његови синоними. На основу следећих примера, у којима забележени придеви квалификују одређене појмове, примећено је да се неке животне или атмосферске прилике, апстрактни појмови, активности или материја одвијају безбрижно, без узбуђења и узнемиравања: *мирнија и сјокојнија времена, мирна и сјокојна сјуација, мирна и безбедна будућност, миран и безбедан живој, миран и комојан живој, мирно и удобно јосјојање, мирни и јовучени живој, мирнији и срећнији месеци, мирна и свејла будућност, миран и срећен живој, миран и ојушјен сан, миран и сијуран сан, мирна и шиха ноћ, мирни и шихи рад, мирна и учмала ајмосфера, мирна и јолеранјна ајмосфера, мирна и сјаложена возња, мирни и безбрижни јренуци, мирније и сјорије воде.*

Различити су домени примене придева *миран*, на шта указују и примери у којима се овај придев везује с придевима *сјабилан, безбрижан и срећен*, градећи синонимичан однос. Као што се за именицу *мир*, као мотивну за извођење овог придева, наводи именица *рај* као антоним, тако се и придевима могу означити период или територија који су без рата,

насиља или ратних сукоба. У дефиницији придева *миран* у РСЈ, ово значење се бележи под 2. г. Оно је присутно у примерима: *мирна и сџабилна сиџуација, мирна и безбрижна времена, миран и сређен Авјанисџан*.

У значењу ‘који је ван домашаја удара, напада; безбедан, заклоњен, скровит’, придев *миран* се везује у придевске спојеве са следећим синонимима: *џусџ* (*миран и џусџ крај*), *уређен* (*миран и уређен крај*), *завучен/џовучен* (*миран и завучен гео насеља, мирно и џовучено месџо*), *џраведан и безбедан* (*џраведне, мирне и безбедне заједнице, миран и безбедан џрад*), *далек* (*мирна и далека земља*), *ушушкан* (*мирна и ушушкана улица*), *досџојансџвен* (*мирна и досџојансџвена улица*).

Придев *миран* присутан је у везаним придевским спојевима у којима су сви придеви употребљени у секундарном значењу. Постојеће окружење у којем се налазе лексеме у везаној употреби може да нивелише семантичку разлику међу њима, те се дешава да оне добијају или губе одређене значењске компоненте и заједно стварају значење конструкције. Имају могућност да функционишу као лексеме блиске семантике на нивоу секундарног значења, док на нивоу примарног значења не могу да успоставе такав однос:

- придев *миран* = 2. а. ‘испуњен, прожет миром, спокојем; који испољава, показује такво душевно стање (о изразу лица, погледу и др)’ + придеви: *сџроџ* ≈ ‘који изражава, одаје непопустљивост’ (*мирни и сџроџи џоџледи*), *хладан* ≈ ‘који изражава особине уздржаног, резервисаног’ (*мирни и хладни изџлед*), *свечан и засиђен* ≈ ‘који изражава озбиљност’ (*свечан, миран и засиђен изџлед*).
- придев *миран* = 2. б. ‘који је у миру, неузнемираван, неометан; спокојан, тих’ + придев *џиџџом* ≈ ‘који је неузнемираван, пријатан и опуштен за живот’ (*миран и џиџџоми џрад, мирни и џиџџоми џредели*).
- придев *миран* = 2. в. ‘који протиче без узбуђења и узнемиравања, безбрижан’ + придеви: *леџ/џолеџан* ≈ ‘који је погодан, радостан’ (*миран и леџ живоџ, мирнија и џолеџнија времена*), *добар* ≈ ‘који је квалитетан, безбрижан’ (*мирне и добре џодине*),

уравношјежен/уједначен \approx ‘сређен’ (мирни и уравношјежени односи, миран и уједначен шок).

Контекст у којем се налазе везани придевски спојеви с придевом *миран* секундарног значења ‘који се изводи без крвопролића, насиља и сл.’ утиче на то да се значења лексема приближе и понашају као блискозначнице. Такви примери су: *миран и безбедан улазак*, *миран и несмећан улазак*, *миран и дијалoшки раћ*, *мирне и уздржане сћране*, *миран и шрезвен ћрисћуй*, *миран и ненасилан ћроћесћ*, *миран и ћосћуйан начин*, *мирнији и одмеренији ћрисћуй*, *мирне и мирољубиве ућакмице*, *миран и бесконфликтан начин*. Придеви *уредан*, *ћамећан* и *орћанализован* не поседују довољно заједничких семантичких сема с придевом *миран* да би се понашали као његови синоними. Због тога, у везаној употреби бивају подвргнути модификацији и лексички спој добија доминантније значење, које припада придеву *миран*: *мирно и уредно сћровоћеће* (*уредан* \approx ‘који се одвија несметано, без насиља’), *ћамећна*, *мирна и орћанализована ићра* (*ћамећан* и *орћанализован* \approx ‘који је добро испланиран’).

У дефиницији лексеме *миран* у РСЈ употребљене су неке од следећих лексема: *нейомичан/нейокрећан*, *ћих*. Оне се наводе као синоними придева *миран* и у РС. Остали придеви се, услед семантичког прилагођавања придеву *миран*, такође схватају као његови синоними на нивоу секундарног значења:

- придев *миран* = 4. а. ‘који мирује, тих, нечујан; непомичан, непокретан’ + придеви: *нейромећен* и *неунишћив* (*нейромећена*, *мирна* и *неунишћива зћрада*), *нейомичан/нейокрећан* (*миран* и *нейомичан нос*, *мирно* и *нейокрећно море*), *ћих* и *удаћен* (*миран*, *ћих* и *удаћен брод*, *миран* и *ћих Дунав*), *мрћав* (*мирно* и *мрћиво шело*).
- придев *миран* = 4. б. ‘који је без таласа, неузбуркан, неусталасан’ + придеви: *бисћар* (*мирна* и *бисћра вода*), *раван* (*мирно* и *равно Црно море*).
- придев *миран* = 6. ‘складан, правилан, хармоничан’ + придеви: *складан* (*мирнији* и *складнији облик*), *ведар* (*миран* и *ведар*

хоризонт̄), сиуран (миран и сиуран ілас), кулїивисан (миран и кулїивисан рад), лей и безбрижан (мирно и лейо лице, лей, миран и безбрижан изілед), шачан (мирним и шачни сервиси), орїанізован (мирна и орїанізована Скуїшїина), їравилан (мирна и їравилна римска слова), идиличан (мирна и идилична їрича), кулїуран (мирно и кулїурно исказивање сїтавова), країшак и сажесї (країшак, миран и сажесї разїговор), уїлађен (миран и уїлађен шон), оїмен (мирно и оїмено лице), насмешен (мирна и насмешена лица), іладак (мирно и ілаїко лице).

2.3. Колигације

Иако колокације представљају спојеве прихваћене из угла семантике јер одражавају лексичке односе међу речима, постоје, као њихова посебна врста, спојеве који одражавају граматичке односе међу речима – спадају у домен граматике. То су граматичке колокације или, према ферттовском термину, *колиације*. Свака колокација истовремено је и пример за колигацију. Према томе, семантички неисправна конструкција *Риба је иолеїшла*, посматрана из синтаксичке перспективе, потпуно је прихватљива. Код колигацијских спојева, предлози чине секундарне колокате, а позицију примарног колоката заузимају именице, глаголи или придеви. Структура придевско-именичких лексичких спојева спада у најзаступљенији тип колокацијских веза када се детерминишу именице. Као несамосталне речи, придеви стоје уз именицу и одређују је садржајно и формално. Посматраће се структурни тип колигација – везани придевски спој с придевом *миран* + предлог: (1) *миран и неуїралан у сїору* → придев *неуїралан* употребљен је као синоним придева *миран* у примарном значењу ‘који се држи по страни, повучен’. (2) *мирно и сређено у времену* → придеви *миран* и *сређен* употребљени су као синоними у значењу ‘који протиче без узнемиравања, безбрижан’. Предлошко-падежним конструкцијама у примерима (1) и (2) сугерише се квалификација именице, карактеристична само за ситуацију у одређеном временском периоду. (3) *миран и досїојансївен на уласку* → локативом се даје информација о месту на којем се налази појам детерминисан придевским спојем. Придев *миран* употребљен је да би изразио значење придева *досїојансївен* = ‘који заслужује поштовање, префињен, поносит, узвишен,

величанствен'. (4) *нейромењена, мирна и неунишћива у својој лейоџи* → предлошко-падежна конструкција има квалификативно значење. Придеви се понашају као синоними, реализовани у значењу 'који мирује, тих, непомичан, непокретан'. (5) *мирнија и сиџурнија у себе* → експликативни акузатив с предлогом служи као семантичка допуна придевском споју *мирнија и сиџурнија*, који је значења 'испуњен, прожет миром, спокојем'. Облицима компаратива постиже се интензификација особине приписане именици.

2.4. Ширење семантике придева *миран*

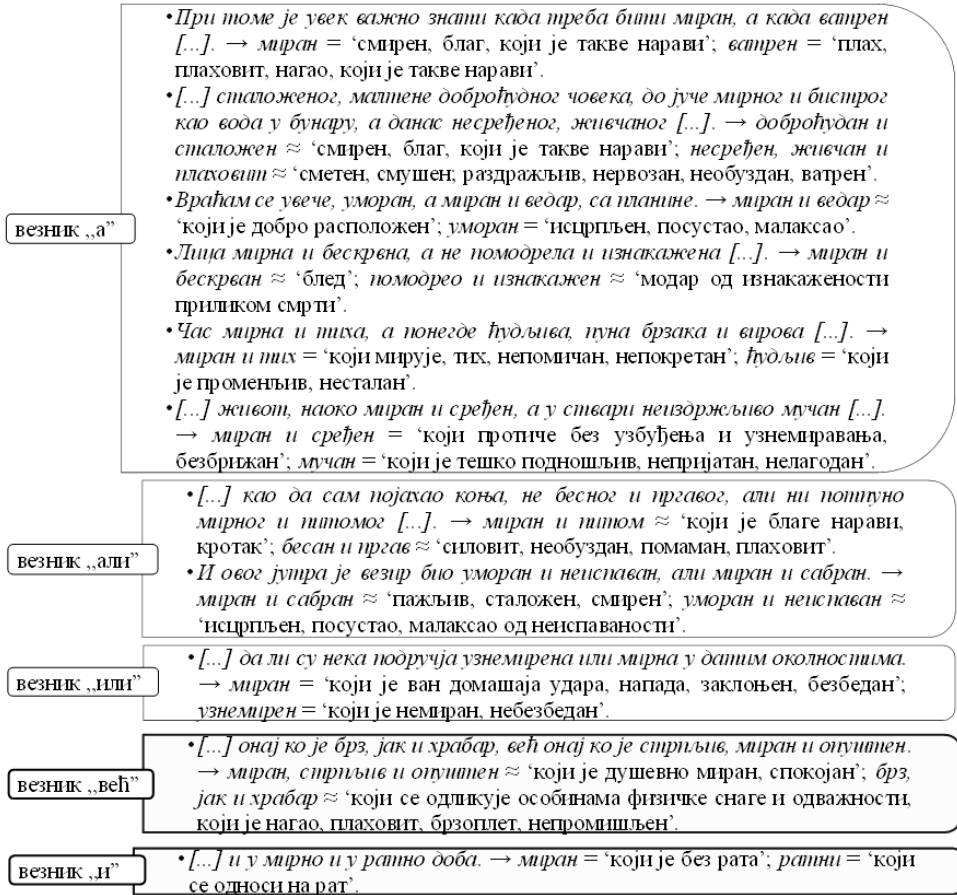
Многобројни су везани придевски спојеви у којима је придев *миран* употребљен да би семантички интензификовао други придев, чије се значење узима као доминантније приликом стварања новог значења лексичког споја. Такви су следећи спојеви придева *миран* и придева: *лојалан/одан/добар* ≈ 'привржен, веран' (*мирни и лојални љрађани, мирни и одани љрађани, миран и добар јадник*), *џажљив/конценџрисан* ≈ а. 'који нешто обавља с пуно пажње, усредсређен на нешто'; б. 'који се према другима односи с пажњом, обазрив' (*мирно и џажљиво силажење, мирни и сконценџрисани људи*), *џуњав* ≈ 'који се тешко сналази, сметен, сплетен' (*миран и џуњав мачорчић*), *досџојансџивен/уљедан/уважен* ≈ 'који заслужује поштовање, префињен, поносит, узвишен, величанствен' (*миран и досџојансџивен џодофицир, мирна и уљедна џородица, мирна и уважена џородица*), *диван/леј и џлемениџ* ≈ 'који се одликује високим моралним особинама' (*миран и џлемениџ младић, лејше, мирније и џлемениџије сџворење*), *неуџадљив / ненамеџљив* ≈ 'који својим понашањем, изгледом не пада у очи, који не скреће пажњу на себе' (*мирна и неуџадљива Јелена, мирна и ненамеџљива нарав*), *џразан* ≈ 'духовно ограничен' (*миран и џразан човек*), *вредан/радан* ≈ 'који ради савесно, с љубављу и истрајношћу, марљив, радин' (*мирни и вредни људи, миран и радан народ*), *одлучан* ≈ 'чврст, непоколебљив у спровођењу одлука' (*миран и одлучан Ширак*), *разуман* ≈ а. 'који има разума, мудар, паметан'; б. 'који је с разумом изведен, обавњен' (*мирни и разумни људи, мирна и разумна џолиџика*), *исџрајан* ≈ 'издржљив,

упоран' (мирна и истирајна риба), усамљен ≈ 'издвојен од других, сам' (мирна и усамљена Софка), зајонејан/шајансјивен ≈ 'тешко схватљив' (миран и зајонејан сјав, миран и шајансјивен йолуосмех), искрен ≈ 'који отворено и истинито изражава своје мисли и осећања' (миран и искрен йоїлед), шужан ≈ 'који испољава тугу' (миран и шужан йоїлед), зобан ≈ 'који изражава злобу' (миран и зобан осмех), дубок ≈ 'снажан, интензиван, значајан (о душевним стањима, осећањима)' (мирне и дубоке очи), бескрван ≈ 'беживотан' (мирна и бескрвна лица), меланхоличан ≈ 'онај у којем је меланхолично расположење' (мирна и меланхолична Кањижа), уобичајен/нормалан ≈ 'који се обично догађа, среће, какав треба да буде' (миран и уобичајен / нормалан живој), једноличан/досадан/незанимљив ≈ 'незанимљив, монотон' (мирно и једнолично живовање, мирни и досадни дани, мирна и незанимљива свакодневица), миран и йросјеришјетан / развојан ≈ 'који се повољно развија, напредан, успешан' (миран и йросјеришјетан живој, миран и развојан рејон), йозишјиван ≈ 'који је усмерен према добром, пријатном' (мирна и йозишјивна ајмосфера), йравилан ≈ 'равномеран, уједначен' (мирно и йравилно развијање), лејалан/рејуларан ≈ 'који је у складу са законом' (миран и лејалан йрошјесј, миран и рејуларан начин), йравни ≈ 'који се заснива на праву, који изражава прописе или норме права' (мирни и йравни начини), демокрајски ≈ 'који се заснива на начелима демократије, слободоуман' (миран и демокрајски начин), дјиломајски ≈ 'који вешто, спретно придобија нешто' (мирна и дјиломајска средсјва), досјојансјивен ≈ 'који је у складу с људским достојанством, пун достојанства' (миран и досјојансјивен начин), ненасилан, људски и цивилизован ≈ 'културан' (миран, ненасилан, људски и цивилизован начин, миран и цивилизован разлаз), ефикасан/консјрукшјиван ≈ 'успешан, делотворан' (миран и ефикасан начин, мирна и консјрукшјивна йредаја), комјромисан ≈ 'постигнут компромисом' (мирно и комјромисно решење), безојасан ≈ 'који је безбедан, сигуран' (мирни и безојасни елекјрокушјори).

Чести су и устаљени или очекивани везани придевски спојеви, присутни у свести изворних говорника. Јављајући се у форми везаног споја, лексеме својим међуодносом формирају ново значење. Потреба за оваквим спојевима проистекла је из ванјезичких разлога, инспирисаних

индивидуалним или колективним искуством говорника. У наставку су дати примери који илуструју такав утицај културе на мишљење и језик: *миран и марљив / њослушан/узоран/учџив/џрисџојан* \approx ‘васпитан, пристојан, дисциплинован, питом, вредан’ (*миран и марљив младић, мирни и њослушни људи, миран и узоран ученик, мирни и учџиви џиџрови, миран и џрисџојан човек*), *миран и скроман* \approx ‘који се понаша умерено, који се не истиче, не хвали’ (*мирне и скромне девојке*), *миран и чистџ* \approx ‘који је без облака, који није замагљен, бистар, јасан, ведар, који мирује’ (*мирно и чистџ небо*), *миран и џријџџан / џоџао* \approx ‘који прија, који причињава задовољство’ (*миран и џријџџан дан, миран и џоџао ваздух*).

Придеви се могу наћи у антонимском односу приликом успостављања лексичке везе. То се најчешће постиже употребом везника: *а, али, или, већ*. Међутим, уочен је један пример у ком се антонимски однос успоставља везником *и*, као споном између придева у структури везаног придевског споја.

Слика 1: Приказ употребе придева *миран* с антонимом у везаном придевском споју

Везани придевски спојеви се каткад употребљавају ради исказивања узрочно-последичног односа. Везник *и* је саставни везник, али понекад, на основу распореда одређених придева и њиховог семантичког односа, сугерише каузалност. Следе примери таквих придевских спојева: *миран и сам човек* (сам и зато миран), *мирни, задовољни и сити људи* (сити, па зато мирни и задовољни; *задовољан* ≈ ‘који је доброг расположења’), *миран и сањив човек* (сањив, па зато и миран), *мирни и чисти министри* (чисти ‘невини’ и због тога мирни), *миран и самоуверен човек* (самоуверен и зато миран), *миран и уплашен човек* (уплашен, па зато и миран), *мирна и чиста савест* (чиста и због тога мирна), *јун и миран стиомак* (пун, па зато и миран).

3. Закључна разматрања

У овом раду, тежња је била сагледати придев *миран* у лексичким везама, узимајући у обзир утицај контекста на њихово формирање. Запажања која су изнета приликом анализе само су једна од могућих и не треба их прихватати као апсолутна.

Испитивањем везаних придевских спојева с придевом *миран*, ослањајући се на одговарајуће теоријске и методолошке оквире, дошло се до закључка да овај придев има богату полисемантичку структуру. Поред значења која се наводе у РМС за ову лексему, приликом употребе у везаном придевском споју, придев реализује и значења која доприносе богаћењу или наглашавању његове семантике. Испитано је доминантно значење придева *миран* на узорку од 293 примера и може се претпоставити да се из семантичког садржаја придева *миран* издваја сема 2. в. ‘који протиче без узбуђења и узнемиравања, безбрижан’ као најдоминантнија.

Придев *миран* у везаном придевском споју фреквентније колоцира с именицама које су категоријалног обележја [живо –] од оних које имају обележје [живо +]. Када је реч о именицама [живо –], придеви најчешће колоцирају с онима које су глаголског порекла или с онима које су употребљене у значењу неке активности. На основу описа одређене активности, може се исказати и физичка особина лица које врши ту активност. Од именица с категоријалним обележјем [живо +], које су детерминисане придевом *миран* и придевима у низу са њим, највећу заступљеност имају именице које означавају људско биће. У овој семантичкој категорији употребљавају се заједничке, властите и девербативне именице, којима се означавају носиоци различитих социјалних улога, звања или занимања, припадници етничких група и сл.

Придев *миран* се фреквентније употребљава у везаном придевском споју када се особине неког појма јављају заједно и очекивано, при чему се ствара синонимичан однос међу лексемама. Ови спојеви су стилски маркирани. Употреба ових конструкција запажа се најчешће у функционалним стилевима новинарства и књижевности, а продире и у разговорни стил. Придев *миран* се, поред очекиваних спојева, јавља и у оним неочекиваним. Зато се

може рећи да је потреба за оваквим спојевима узрокована и језичким и ванјезичким разлозима.

У везаним придевским спојевима користе се и облици компаратива и суперлатива придева, којима се интензификује особина приписана именици.

У лексичкој вези могу се наћи придеви блиске, идентичне или супротстављене семантике. Придев *миран* се у највећем броју примера наводи први у низу, везујући се са синонимима најчешће везником *и*, нешто ређе *или*, а могућа је и асиндетска повезаност, употребом запете. Важну улогу везника *и* у повезивању значењски блиских елемената видео је Б. Петровић, чија запажања је усвојила Р. Драгићевић у својим истраживањима.⁵ Када се придеви супротних значења везују у придевске спојеве, то се постиже употребом супротних везника *а*, *али*, *већ* и раставног *или*.

На основу сагледаних резултата који указују на то да се придеви *иџих*, *безбедан*, *досџојансџивен*, *добар*, *иџиџом*, *сџокојан*, *сиџуран*, *леј*, *демокрајџски*, *иџојао*, *срећан*, *сџабилан*, *иџовучен* и *блај* најчешће употребљавају у везаном придевском споју с придевом *миран*, може се рећи да се они налазе у његовом непосредном окружењу, а сви остали су више или мање семантички удаљени од њега. Узимајући у обзир реализована значења, уочено је да ови придевски спојеви позитивно конотирају појмове уз које стоје.

Везани придевски спојеви се употребљавају да би се нагласила квалификација именица са различитим значењима, истакле физичке и духовне особине појма, оствариле везе које су очекиване, али и оне које нису, исказала каузалност, реализовала постојећа, али и нова значења, којима се употпуњује семантичка структура одређеног придева и која имају одраз на његов колокацијски портрет. Оваква истраживања, у којима се испитује домен примене одређене лексеме, потребна су како би се могао формирати предлог лексикографске одреднице, који може послужити као допринос будућем речнику колокација српског језика.

⁵ „Odvajanje dvaju elemenata veznikom ‘i’ po svoј prilici odgovara kognitivnoj diferencijaciji, jer se njihova značenja na neki način ‘zbraјaju’, za razliku od nizanјa značenja sinoniminčnih elemenata u asindetској vezi. Kada su dva sinonimična elementa povezana veznikom ‘i’, relativiziraju se semantičke komponente koje čine razliku u značenјu међу dvama elementima“ (Петровић 2005: 175, према Драгићевић 2020: 212).

4. Придев *миран* као лексикографска одредница

МИРАН, -на, -но *adj*

ADJ МИРАН + N ОСОБА болесница, везир, господин, грађанин, девојка, јадник, комшија, министар, младић, надзорник, народ, научник, официр, подофицир, поп, посматрач, свет, становник, створење, Турчин, удовица, ухапшеник, ученик, Чех, човек | ЖИВОТИЊА коњ, мачка, мачорчић, пас, риба, тигар | ТЕЛО глас, изглед, израз, лице, нос, око, осмех, поглед, полуосмех, срце, стомак, тело, тон | ОСОБИНЕ нарав, савест, став, стање, ћуд | ДРУШТВО заједница, политика, породица, Скупштина | АКТИВНОСТ вожња, игра, исказивање (ставова), предаја, приступ, протест, рад, развијање, разговор, рат, решење, сервис, силажење, спровођење, улазак, утакмица | АПСТРАКТНО начин, однос, прича, сан, ситуација, средство, страна, ток, утисак | ТЕРИТОРИЈА Авганистан, град, део насеља, земља, Кањижа, крај, крајолик, место, подручје, регион, улица | ВРЕМЕ будућност, време, година, доба, живовање, живот, јесен, месец, постојање, свакодневица, тренутак | АТМОСФЕРА атмосфера, дан, небо, ноћ | МАТЕРИЈА вода | ПРЕДМЕТ брод, електрокутор, зграда | ЗНАК кадар, облик, слово | ПРИРОДА Дрина, Дунав, море, хоризонт, Црно море;

ADJ МИРАН + *pprУ* + N_{Loc} времену, лепоти, спору

ADJ МИРАН + *pprНА* + N_{Loc} уласку

ADJ МИРАН + *pprУ* + N_{Acc} себе

ИЗВОР

Корпус савременој српској језика на Мајематичком факултету Универзитета у Београду. <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>>

ЛИТЕРАТУРА

Драгићевић, Рајна (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Драгићевић, Рајна (2020). Нека запажања о придевској контекстуалној синонимији. *Грамајика у ојледалу семантике*. Београд: Чигоја штампа. 205–215.

Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и грамајичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Оташевић, Ђорђе (2007). *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма.
Речник српскога језика, Матица српска (2011). Нови Сад: Матица српска.
Ћосић, Павле (2008). *Речник синонима*. Београд: Отворена књига.

Marija Vuksan

STABLE SET OF ADJECTIVES WITH THE ADJECTIVE *MIRAN* (I.E. *CALM*): REFLECTION ON ITS COLLOCATION PORTRAIT

SUMMARY

The subject of research in this paper is the analysis of stable set of adjectives with the adjective *calm*, determining the relationship between the lexemes in the adjective compound and their reflection on the collocation portrait of the adjective *calm*. Examples from the Electronic Corpus of the Modern Serbian Language have been analyzed. Minimal contexts in which the adjective *calm* appears with bound adjective compounds and constructions with prepositions are listed. The examples are then classified according to the semantics of the frequent adjective with adjective *calm*, in order to determine the meanings obtained in the related use of adjectives, which complement or emphasize the semantics of the adjective *calm*. Based on perceived collocability of adjectives, the classification of examples according to the semantics of a determined notion is performed. The aim of the research is to determine in which percentage analyzed stable set of adjectives with the adjective *calm* determine nouns from different semantic groups, which meanings they have in different collocations and how they are reflected in the collocation portrait of the adjective *calm*. At the end of the work, an example of a dictionary article will be formed, taking into account all the parameters.

KEYWORDS: collocation, collocability, collocation range, adjective, stable set of adjectives, colligation.

Мср Марија Вуксан
Одсек за српски језик и књижевност
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Република Србија
vuksan.marija27@gmail.com